

סימן ו

מלאכת טוחן

א. רש"י מדגיש שגורסים דוקא פרימת סילקא ולא פריסת סילקא

איתא בשבת (עד ע"ב): "אמר רב פפא: האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן. אמר רב מנשה: האי מאן דסלית סילתי חייב משום טוחן. אמר רב אשי: אי קפיד אמשחתא חייב משום מחתך". וכתב שם רש"י (ד"ה דפריס סילקא), וז"ל: "במ"ם גרסינן ולא בסמ"ך, כדפירש בהעור והרוטב מאי קיפה פירמא, מינצי"ר בלע"ז מחתכו הדק", עכ"ל. ובאוצר לעזי רש"י פירש "מינצייר - לקצוץ, לרסק". ומדברי רש"י נראה, שישנה משמעות לכך שגורסים דוקא במ"ם ולא בסמ"ך; דאע"פ שאפשר היה לומר שהוא טורח לומר את האמת, שזו הגרסה הנכונה יותר, מ"מ נראה לכאורה שלא היה לו להדגיש "ולא בסמ"ך". ומדבריו נראה שיש הבדל ביניהם, וצריך דוקא להכריע שגורסים במ"ם, וצריך אפוא להבין מהו ההבדל ומהי משמעות ההכרעה שיש לגרוס "פריס".

היראים כותב שלכאורה לא ברור מהו השיעור האיכותי של פעולת הטחינה

והיראים (סי' רעד, ח"ב דף קלג) כתב וז"ל: "הטוחן תולדה דאורייתא, אמר רב פפא האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן, אמר רב מנשה האי מאן דסלית סילתיה חייב משום טוחן. הלכך יזהר אדם שלא יפרר פירות לפירורין דקין ושיעור דקיקותם ופרירותם לא ידעתי לברר", עכ"ל. ובאמת לכאורה יש הכרח להגדיר האם כל חיתוך יהיה בו טוחן, ואם לא (ומסתבר שלא) - מהו הגדר שבו מתחיל האיסור דאורייתא.

הר"ח קובע שטחינה היא דוקא כעין כתישה ולא כעין חיתוך

והנה, הר"ח (שם) כתב: "דפריס סילקא, פי' כעין כתישה ולא כעין חיתוך - חייב משום טוחן", עכ"ל. וכן הוא באוצר הגאונים. ונראה שהבין, שההבדל

המהותי בין טוחן לבין מחתך הוא בכך שטוחן עושה זאת בדרך של כתישה וריסוק ואילו מחתך עושה זאת בדרך של חיתוך. ובגלל הבנה זו המשיך הר"ח וכתב: "וכן מאן דסלית סילתי, פי' עצי דקלים שעומדין שיבי שיבי כעין נימין, וכשמפרק הנימין הללו יוצא ביניהן כמין קמח דק - לפיכך חייב משום טוחן. ואי קפיד אמשחתא, כלומר אם מתכוין לחתוך אלו סילתי זרת זרת אורך כל אחד ואחד - חייב משום מחתך", עכ"ל, וכן מובא באוצה"ג שם וכן הוא בר"ף וברא"ש. ונראה שהר"ח אזיל בזה לשיטתו, שלא יתכן לומר שסלית סילתי היינו שהוא מחתך את העץ הגדול לחתיכות עצים קטנות, דזהו מחתך ולא טוחן. ולכן אמר על כך שהוא מפרק את העצים הללו, דכיון שהוא עושה זאת בדרך פירוק וריסוק, שפיר שייך בכך טוחן.

הדגשת הר"ח היא משום שבא לשלול את הגרסה השניה

ונראה שהר"ח מדגיש שזו פעולה הנעשית כעין כתישה ולא כעין חיתוך, כיון שהיתה לפניו הגרסה פריס בסמ"ך, וכמו שמובא בערוך ערך פרם. והמשמעות של פריס היא מלשון פרוסה, דהיינו שהוא פורס פרוסה מהסילקא. ולכן מדגיש הר"ח שמדובר על פרימה, ומשמעותה של הפרימה היא הכתישה. אבל לא נראה שהכרחו של הר"ח הוא מכך שבהמשך הזכירו חיוב משום מחתך, כיון שמיניה וביה מבואר שם דהיינו דוקא כשהוא קפיד אמשחתא. ואם כן בנידון דפריסת הסילקא לפרוסות, כל עוד אין הוא קפיד אמשחתא אין הוא אמור לעבור על מחתך. ולכן נראה שהכרחו של הר"ח לומר את דבריו היה משום שגרסה זו היתה לפניו ובא לאפוקי ממנה.

אין אפשרות לומר כך ברש"י

והיה נראה אפוא לומר ברש"י, שגם הוא מדגיש שגורסים במ"ם ולא בסמ"ך מאותה סיבה שנקט הר"ח, ובא לומר שלא מדובר על חיתוך אלא על כתישה וריסוק. והמשמעות היא שמתחייבים משום טוחן רק כאשר הוא מקצץ ומרסק את הסלק לחתיכות קטנות. אבל אם הוא מחתך את הסלק לפרוסות, לא בדרך של קיצוץ וריסוק אלא בדרך של חיתוך - אין כאן חיוב טוחן.

אבל נראה שאי אפשר לומר כך; שכן רש"י כותב בהמשך דבריו "מחתכו הדק", ומבואר מדבריו שטחינה יכולה להיעשות גם על ידי חיתוך דק, ולא דוקא

בדרך של כתישה. ואם כן על כרחך ישנה אפשרות שאדם יעבור על טוחן גם אם הוא יפרוס את הסילקא בדרך של חיתוך.

לדעת רש"י ההבדל נעוץ בגודל החתיכות שנוצרות

ונראה לומר, שלדעת רש"י יש הבדל מהותי בין פריסת הסילקא לפרוסות, ובין קציצתו וריסוקו לחתיכות קטנות; דנראה לכאורה שלפרוסות יש חשיבות עצמית ואילו לחתיכות קטנות כבר אין חשיבות עצמית. ולכן רש"י ממשיך ואומר: "כדפירש בהעור והרוטב מאי קיפה פירמא". ושם כתב רש"י: "קיפה - פונדרייל"א דק שבבשר, שצולל ליסוד הקדירה שקורין פונדרייל"א, עכ"ל. ובאוצר לעזי רש"י פירש שם: "משקע (של שאריות בשר)". ונראה שכוונת רש"י בשבת לומר, ששם מוכרחים לומר שמדובר על חתיכות קטנות שרוסקו וקוצצו, ולא על פרוסות שיש משמעות לכל אחת בפני עצמה. ולכן גם בנידון דידן מוכרחים לומר שאין מדובר על פריסה לפרוסות אלא על חיתוך דק.

הקושי מהמשך הגמרא

אלא שלפי זה קשה מהמשך הגמרא: "אמר רב מנשה: האי מאן דסלית סילתי חייב משום טוחן. אמר רב אשי: אי קפיד אמשחתא חייב משום מחתך". ופירש רש"י: "דסלית סילתי - עצים דקים להבעיר אש: ואי קפיד אמשחתא - לחותכן במידה", עכ"ל. ומבואר מדבריו, שחיתוך העצים הדקים יש בו משום טחינה. ולכאורה יש בכל אחת מהחתיכות חשיבות עצמית, עד כדי כך ששייך אפילו להקפיד בכל אחת מהן מה תהיה מידתה.

אמנם נראה, שבאמת רש"י הבין שרב אשי בא לומר, שאם יש לכל אחת מהחתיכות חשיבות עצמית, עד כדי כך שמחתכים כל אחת במידה - עוברים על מחתך ולא על טוחן. ורואים בכמה מקומות שכאשר רוצים להוסיף חיובים אומרים שהוא חייב שתים ופורטים מה הוא מתחייב, כגון (דף עג ע"ב) זומר וצריך לעצים או האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי, שחייב לדעת רב פפא משום תולש ומשום מפרק, וכן כל המקרים המפורטים בדף ע"ד ע"ב. ולעומת זאת, כשאומרים סתם שחייבים משום דבר מסוים, הגמרא מניחה בסתמא שהחיוב הוא דוקא משום אותו דבר שהוזכר, וזהו חיוב אחד דוקא. ולכן היא שואלת (עג ע"ב): "והנוטע וכו' חייב משום זורע. משום זורע אין, משום נוטע לא? אימא, אף משום זורע". וכן (עה ע"א) בדברי רב ששוחט חייב משום צובע, שאלה הגמרא: "משום

צובע אין, משום נטילת נשמה לא? אימא, אף משום צובע". ומכאן אנו רואים שההנחה הבסיסית היא, שאיזכור מלאכה מסוימת מכוון דוקא למלאכה זו בלבד. ולכן גם בנידון דידן, שאמרו שהוא חייב משום מחתך, הכוונה היתה שהוא חייב רק משום מחתך ולא משום טוחן.

ואולם עדיין הדברים אינם מיושבים; דמדברי רב אשי נראה, שרק מציאות שבה הוא מקפיד על המידה מוציאתו מידי טוחן. אבל אם אין מקפידים על המידה - אזי יש לחייב משום טוחן אפילו אם החתיכות גדולות. ואם כן גם בפריסת הסילקא היה צריך לחייב משום טוחן כל עוד אין הוא מקפיד על המידה, ואפילו בפרוסות גדולות.

ומעין זה הקשה האור זרוע (הל' שבת ח"ב סי' ס', דף יד ע"ג) על רש"י: "פירש"י סלית סילתי עצים דקים להבעיר אש, וכן פי' בערוך לשון שני. ואיני מבין, שכבר פירשנו דאין טחינה כי אם דק דק ואין דרך לטחון כל כך הדק לצורך האש", עכ"ל. ומכוח קושיה זו הוא דחה את דברי רש"י, ונקט כפירוש הר"ח וסיעתו בביאור סלית סילתי.

ביאור שיטת רש"י: עובר על טוחן כשנוצרת אפשרות שימוש חדשה

ונראה לומר בדעת רש"י, שהגדר של טוחן הוא שהחיתוך מביא את הדבר הנחתך לאפשרות שימוש שלא היתה קיימת קודם לכן. ובכל מציאות של חיתוך יש צורך לדון האם אכן התוספה אפשרות שימוש שהיא שונה מהותית ממה שהיה לפני עשיית המלאכה. ואף אם תוצאת החיתוך תהיה כזו, שיהיה מקום לחתוך את הדבר שוב ולהגיע לאפשרות שימוש חדשה - יהיה עדיין שם טחינה על המלאכה הראשונה.

ולכן הדגיש רש"י, שאת הסילקא צריך לקצוץ ולרסק ולחתוך הדק היטב, ולא מספיק שהוא יפרוס פרוסה; כי כאשר הוא פורס פרוסה אין הוא משנה מהותית את אפשרות השימוש בסילקא, דאין שום נפקא מינה אם הסילקא שלם או פרוס לפרוסות, דבשני המקרים הוא נאכל באותה צורה. אבל אם הוא מחתכו לחתיכות קטנות כל כך, עד שאי אפשר לאכול את החתיכה בפני עצמה, ויש אפשרות רק לערבה בתבשיל או לערבה עם ירקות אחרים וכדומה (כמו שנוהגים לעשות סלט) - אזי התחדשה כבר אפשרות שימוש שונה ממה שהיה קודם לכן, ושפיר י"ל שעובר על טוחן.

ולכן גם במקרה של סלית סילתי הוא עובר משום טוחן, למרות שהעצים הדקים הם גדולים מספיק כדי שיהיו ראויים להבערה; דלכאורה יש קצת לדקדק ברש"י שכתב (ד"ה דסלית סילתי): "עצים דקים להבעיר אש". ולכאורה היה לו לומר בקיצור יותר: "עצים דקים להבערה" ותו לא, דפשיטא שהבערה היא באש. אמנם נראה, ש"להבעיר אש" אין פירושו שהעצים יהיו חומר הבעירה, אלא הם אמורים להיות אלו שעל ידם הוא מדליק את האש (כמו הגפרורים של ימינו). וכן נראה מבבא קמא (כב ע"ב), דאיתא שם שלדעת ר' יוחנן, המוסר שלהבת ביד חרש והזיק - פטור "עד דמסר ליה גוואזא, סילתא ושרגא", דהיינו עד שמוסר לו את כל הדרוש לו להבעיר אש בעצמו. ופירש שם רש"י: "גוואזא - עצים יבשים: וסילתא - עצים קטנים דקים, דהאי ודאי פושע הוא", עכ"ל. ומבואר, שהסילתא משמש להבעיר את הגוואזא, כי אם הסילתא היתה משמשת לכך באותה מידה - לא היתה נפקא מינה בין הגוואזא והסילתא, ולא היה צריך להזכיר ולפרט את שניהם.

ולפי זה יוצא, שהוא נוטל עצים הראויים לשמש כחומר בעירה בעצמם, והוא מחתך אותם באופן כזה שמעתה הם ראויים להיות מעין גפרורים בהבערת האש. וכיון שהוא הוסיף בכך צורת השתמשות שלא היתה קודם למלאכה שלו, שפיר חשיב טוחן וחייב; דלא אזלינן לפי הגודל של החתיכה שנוצרת מהחיתוך, אלא מהאפשרות המחודשת שנוצרת כתוצאה מהחיתוך, וכל מציאות של אפשרות מחודשת נידונה מצד עצמה.

היראים שגרס פריסה התקשה לשיטתו מהי ההגדרה

אמנם היראים לשיטתו לא היה יכול לקבל הגדרה זו. כפי שהובאו דבריו לעיל, הוא גרס "האי מאן דפריס סילקא", ולשיטתו, באמת יש לחייב משום טוחן אע"פ שהוא פורס בעלמא את הסילקא. ולפי זה אי אפשר לומר שמתחייב רק כשמחדש אפשרות שימוש שלא היתה קודם לכן, וכנ"ל. ועל כרחו היה צריך היראים להבין, שעצם ההקטנה של הדבר, היא גופא המהות של מלאכת טוחן, ולכן התקשה היראים לשיטתו וכתב: "ושיעור דקיקותם ופירותם לא ידעתי לברר".

קושיות המאירי על הר"ח וסיעתו

והמאירי שם (ד"ה המחתך את הירק), הקשה על הר"ח וסיעתו שפירשו שסלית סילתי היינו שמפרק את ענפי הדקל וגורם להוצאת הקמח הדק: "ואין הדברים

נראים, שהרי קמח זה כנוס בתוך העץ ואין הוא טוחנו, אין זה אלא כשובר חבית מלאה קמח והקמח יוצא. ועוד, שאין חיוב טחינה אלא כשצריך לאותה טחינה, וזה כשמפרקו אינו צריך לאותו קמח, עכ"ל. והיה מקום לומר, שאיזכור הוצאת הקמח הדק הוא רק משום שבאו להסביר מדוע נקרא סילת, ויישבו בדבריהם שהוא מלשון סולת, ובאמת עיקר הסיבה לכך שעובר משום טוחן היא העובדה שהוא מרסק ומפרק את עצי הדקל¹. אבל מפשטות הלשון נראה, שחיוב הטחינה הוא בגלל יציאת הקמח הדק דוקא², ושפיר הקשה המאירי.

יישוב שיטתם

אמנם נראה, שהר"ח וסיעתו הבינו שאין הדבר דומה לשבירת חבית לקחת את הקמח שבתוכה, כיון שהקמח הוא חבורי מיחבר לעצים הללו, והוא ממש גוף אחד עם. ופירוק זה הוא ריסוק של העצים יחד עם הקמח שמחובר בהם, ולכן גם אין הוא עובר משום דש אלא משום טוחן³. ואיתא במר"ק (יב ע"ב): "קוצץ אדם דקל במועד, אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו", ומבאר שם המפרש: "עצים דקים שנופלין מן החתיכה", עכ"ל. ובאמת, כאשר מפרקים את הכפות היבשות מגוף העץ - ישנם סיבים שיוצאים, שהם כעין עצים דקים, והיא הנסורת שעליה מדובר שם בגמרא, ועצים קטנים אלו היו משמשים גם כחומר להבערה. ואם כן יוצא שהוא מעוניין בהם, וזו תכלית המלאכה שלו, ושפיר יש להשוותו לטוחן דעלמא. ויתכן שגם רש"י התכוון לכך. ובאמת אין מדובר על חיתוך עץ גדול לחתיכות קטנות, אלא על פירוק הדקל והוצאת הנסורת שהם העצים הדקים, וכאותה לשון ממש של המפרש שם במר"ק.

ב. שיטת הרא"ש

והרא"ש (פ"ז סי' ה') כתב: "הטוחן, אמר רב פפא: האי מאן דפריס דפריס סילקא

-
1. וקצת מסייעת לכך העובדה, שהמקרה של קפיד אמשחתיא מתייחס לעצים ולא לקמח שיוצא מהם.
 2. הפעולה היחידה שמוזכרת היא העובדה שהוא מפרק ויוצא הקמח, ועל כך נאמר שלפיכך הוא עובר משום טוחן. וגם לפי הגרסה "ולפיכך המנפצו חייב משום טוחן", על כרחנו תיבת "מנפצו" עולה על הקמח, דאם היתה עולה על העצים היה צריך לומר "המנפצם".
 3. ובר מן דין, שאין החבית גידולי קרקע, אלא אם כן היא עשויה מעץ.

בשבת חייב משום טוחן. פר"ח ז"ל, עצי דקלים שעומדים שיבי שיבי (י"ג שיכי שיכי או תיכי תיכי) כעין נימין, שכשמפרק הנימין הללו יוצא מביניהן כמו קמח דק, לפיכך המנפצו חייב משום טוחן. ופי' הגון הוא, דומיא דסלית סילתי. ומה שפירש"י דפרים סילקא, שמחתך ירקות דק דק, פירוש תמוה הוא, דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך ביה טחינה⁴, עכ"ל. ומבואר מדבריו, שהבין את המקרה של פרים סילקא כפירוש הר"ח כפי שמופיע לפנינו בהסבר המקרה של סלית סילתי⁴. ונראה שאת המקרה של סלית סילתי הוא מבין כחיתוך עץ גדול לעצים דקים. וההשוואה בין המקרים (כפי שכתב: "ופי' הגון הוא דומיא דסלית סילתי"), שבשני המקרים אין מדובר על אוכלין אלא על עצים וכדומה.

טענת הרא"ש לכאורה אינה מובנת

ואולם, צריך להבין את טענת הרא"ש על רש"י, דלכאורה נראה פשוט שאין הוא חולק עליו במציאות אם אפשר להשתמש תשמיש מחודש בירק כשהוא דק דק. ועל כרחנו צריך לומר בדעתו לכאורה, שכיון שזהו אוכל הראוי לאכילה באופן עקרוני, אין משמעות לפעולה נוספת שעושים בו. אלא שקשה להבין טענה זו: הרי בבורר אוכל מתוך אוכל אנחנו רואים שיש חיוב חטאת (כשבורר לאחר שעה או בכלי), ורואים שאע"פ שזו מלאכה הנעשית באוכל גמור, שייך בזה חיוב חטאת, כשמשפר ומתקן את מאכלו. ומהיכא תיתי לומר שבאופן עקרוני ומוחלט לא שייכת מלאכת טוחן במציאות של אוכל.

שיטת הראשונים הסוברים שיש חיוב רק כשצריך הכשר נוסף לאחר הטחינה

וגם בחידושים המיוחסים לר"ן כתב על אתר (ד"ה האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן), וז"ל: "כתב הרא"ה ז"ל, דדוקא סילקא שהוא מחוסר הכשר אחר, דהיינו בישול, ולאפוקי פת וכל דבר הראוי לאכילה בלא מחוסר הכשר אחר דמותר, דאוכלא דאיפרת, ע"כ. וכן כתב בעל התרומה, דמותר לחתוך בצלים בשבת בין ביד בין בסכין, כיון דנאכל כמו שהיא והכין הוא בירושלמי וכו'. ויש

4. שינוי הגרסה שמציע הקרבן נתנאל נראה קשה מאד, כיון שהוא משנה מן היסוד את כל דברי הרא"ש, ולא מסתבר שחלה טעות גדולה כל כך. וגם הבית יוסף מצטט את הרא"ש כפי שהוא לפנינו. ומיהו קצת תמוה שפרים סילקא מתייחס לנימי הדקל, ולא לסילקא הידועה והמוכרת לנו.

מחמירין ואוסרין לפרר פת לתינוק בשבת לפי שהוא מחוסר הכשר אחר, ולא נהיר, דכל דטוחן אחר טוחן לית ביה משום טוחן. ומיהו מותר לחתוך ירקות לצורך העופות, שהרי אמרו מחתכין הדלועין לפני הבהמה, עכ"ל. וכן כתב בחידושי הריטב"א הנד"מ: "פי' ריז"ל, דדוקא בהא שאינו אוכל כמות שהוא חי, אבל בפת וכיוצא בו שראוי לאוכלו לאלתר הרי הוא מותר, וכן הורה רבינו בשם רבו הגדול ז"ל, עכ"ל. ומבואר מדבריו, שר"י והרא"ה והרמב"ן והריטב"א, כולהו סבירא להו שאין טוחן בדבר שראוי לאוכלו כמות שהוא חי, ורק כשצריך לבשלו חייב משום טוחן. וכן מבואר במאירי (קיד ע"ב ד"ה קניבת ירק) וז"ל: "יש לתמוה, והרי אמרו האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן, והיאך הותרה מלאכה בשום פנים? בשלמא פירוש רימונים ופציעת אגוזים הואיל ודרך אכילתם לשעתן בכך, הרי הותר לעשות כן בשבת עצמו לצורך אכילה, וכל שהותר בשבת עצמו לצורך אכילה בשעתה ראוי להתירו וכו', שאין זה אלא כחותך את הכיכר לחתיכות קטנות. ומעתה ראוי להתיר כן בירקות שאכילתן כשהן חיים, כגון חזרת וכיוצא בו. אבל דברים שאין אכילתן אלא במבושל היאך הותרה" וכו', עכ"ל. ומבואר, שתולה גם הוא את חיוב טוחן בכך שיהיה צורך בהכשר אחר לאחר מכן, שאז אין זו דרך אכילה.

קשיים בשיטה זו

אמנם לכאורה דברי המיוחסים לר"ן הנ"ל צריכים עיון. בשלמא אם היה אומר שאין חיוב טוחן כאשר המאכל כבר מוכשר לאכילה, והטחינה אינה מוסיפה בו שום דבר מהותי - היו דבריו מובנים. אבל הוא טוען שעצם העובדה שלא יהיה צורך בבישול אחר כך, היא גופא גורמת לכך שהטחינה אינה מוסיפה שום דבר מהותי. וזה לכאורה אינו מובן, דלכאורה השאלה אם המעשה מוסיף דבר מהותי, איננה תלויה בשאלה אם יהיה אחר כך בישול אם לאו.

ויתרה מזו קשה, דבעל החידושים הנ"ל מעלה שתי אפשרויות: האחת, שהוא צריך מלבד הטחינה גם בישול וכדומה, והשניה, שהוא אינו צריך אפילו את הטחינה. לגבי האפשרות הראשונה הוא אומר ששייך טוחן, ולגבי האפשרות השניה הוא אומר שלא שייך טוחן. אבל לכאורה קיימת אפשרות ביניים פשוטה: שהמאכל לא צריך עוד מלאכה לאחר הטחינה, אבל בלי הטחינה הוא לא יהיה ראוי לאכילה כדבעי. ומדוע פשוט לו שאין מקרה כזה? ואפילו כשהוא בא לדבר על פירור פת לתינוק, הוא בא לאסור רק משום שהוא מחוסר הכשר אחר.

והמשמעות הפשוטה של דבריו היא, שצריך לעשות עוד מלאכת הכשר לפירורי הפת עד שיהיה אפשר לתיתם לתינוק (כגון לערבב במעט מים)⁵. ולכאורה לא ברור מדוע לא בא לאסור מצד עצם העובדה שהוא מכשיר את הפת לאכילה על ידי הפירור.

ביאור שיטת הרא"ש

ונראה לומר בדעת הרא"ש, דבבורר מצינו היתרים של בידו ולאחר ואוכל מתוך פסולת, וזה מאפשר לנו לקיים אכילה פשוטה שבהכרח כרוכה בבירור מסוג כזה. ואלמלא היינו מוצאים היתרים כאלה, לא היינו יכולים לאכול את מאכלינו כלל, ולא מסתבר ולא יתכן שהתורה תאסור את האכילה הרגילה. אבל במלאכת טוחן לא מצינו היתרים כאלה. ונראה שהרא"ש לא קיבל את חידוש דינו הגדול של הרשב"א שדין לאלתר שייך גם בטוחן; דלא מצינו בשום מקום שהגמרא תרמוז לכך שיש היתר כזה. ולכן היה ברור לרא"ש שלא שייך לאסור חיתוך דק דק כשהוא אוכל, דבאופן כזה לא יהיה שייך לאכול, וכל אכילה בעלמא תיחשב כטחינה בשינוי (בפה), וכל חיתוך פשוט שאדם חותך את מאכלו בצלחתו יהיה טוחן. ולכן אומר הרא"ש: "פירוש תמוה הוא, דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך ביה טחינה". וצריך לקרוא את תיבת "אוכל" במלרע ולא במלעיל, דהיינו לא יתכן שדבר שהאדם אוכל ותוך כדי אכילתו הוא מחתך אותו דק דק, שתהיה בכך טחינה⁶.

ובטעם הדבר שבבורר מצינו הגבלות על המלאכה, אבל היא עכ"פ שייכת באוכלין גמורים, ואילו בטוחן לא מצינו הגבלות, והיא אינה שייכת באוכלין כלל - נראה שהוא משום שיש יותר מקום לסברת הרא"ש במלאכת טוחן מאשר במלאכת בורר. וזאת, שהרי במשכן מצינו שבורר היה לפני טוחן; דבתחילה, לאחר הדישה, היתה תערובת של גרעינים וקליפות, ואז היו בוררים את התערובת

5. היה אפשר לומר שההכשר הוא עצם הפירור. אבל לא נראה כך כלל, כיון שאין זה "מחוסר הכשר אחר". וגם מלשונו בתחילת דבריו שדיבר על סילקא שהוא "מחוסר הכשר אחר", ועל פת שהוא "לא מחוסר הכשר אחר" - מוכח שהלשון "מחוסר הכשר אחר" היינו שצריך ביטול וכדומה בנוסף לטחינה.

6. ומצד הלשון, אכן המלים "דבר שהוא אוכל", מתפרשות בדוחק במשמעות שהן אֶכֶל, דהיה צריך לומר אֶכֶל ותו לא מידי. והיה גם צריך לומר: "שמחתך אותו" וכו', כיון שמתייחס אל האֶכֶל עצמו, ולא אל האדם.

ומשאירים רק את הגרעינים, ורק לאחר מכן היו טוחנים אותם. ואם כן הטחינה קרובה לשלב הגימור של האוכל יותר מהברירה. ויש מקום לסברה שכאשר עסקינן בדבר שהוא אוכל, כבר לא שייכת מלאכת טוחן, כיון שהיא מלאכה שמקומה לפני שלב הגימור. אבל בבורר כבר לא נאמרת סברה זו, כיון שהיא עוד יותר רחוקה משלב הגימור. ולכן לגבי בורר, התורה משאירה את המלאכה על כנה באוכלין, ורק יוצרת הגבלות מסוימות לאיסור, שמאפשרות לאכול באופן רגיל, ואילו בטוחן היא כבר מפקיעה לגמרי את המלאכה.

ביאור שיטת המיוחסים לר"ן

ובדעת המיוחסים לר"ן נראה לומר, שהבין שבאוכלין אמרינן חיבורי אוכלין כמאן דמיפרתי דמו (וכמבואר בחולין עג ע"א), וכמו שנימק את דבריו: "דאוכלא דאיפרת הוא", ונראה שרמז לדין זה. והמשמעות היא שכל חלק וחלק במרכיב הכללי של האוכלין נחשב כמופרד ועומד מחברו. ובטעם הדבר נראה לומר, שהוא משום שבאכילה עצמה הרי נפרדים חלקי האוכל זה מזה, והרי זה כמו הכלל דכל העומד להינטל כנטול דמי. וכיון שכך, אין לראות בהפרדת החלקים אלו מאלו משום מלאכה שיש בה משמעות, כיון שעוד לפני ההפרדה יש לראות כל חלק וחלק כנפרד מחברו⁷. אמנם כל זה אמור רק כאשר הדבר עומד לאכילה ממש. אבל אם הוא מחוסר הכשר אחר - אזי אין לכך שם אוכל, והרי הוא כמו כל דבר ששייכת בו טחינה, דחלקיו נחשבים כמחבורים זה לזה, והפרדתם היא מלאכה מעליא.

ביאור שיטת התוס'

והתוס' (ד"ה האי מאן דפרים סילקא) כתבו וז"ל: "ודוקא בסילקא שייך טחינה

7. ואין להקשות דאם כן כל האוכלים לא ייטמאו, כיון שאין בהם שיעור, מאחר וחלקיהם הקטנים עומדים להיפרד זה מזה כל הזמן; דרק ביחס לענין טחינה, שבא להפריד את החלקים זה מזה, וזו עיקר מטרתו ואחשביה לפעולת ההפרדה, אמרינן הכי. אבל כשסתם בא לאכול, ובדרך אגב הדבר עתיד להיפרד, לא אחשביה להדיא לפעולת ההפרדה, ושפיר יש לראות את האוכל כמכלול אחד. ועוד יש לומר, דטחינה מעליא היא הפיכת דבר שהוא לגמרי לא טחון לדבר טחון. אבל דבר שהוא כבר עכשיו טחון במקצת, דכל העומד להיטחון כטחון דמי, לא שייכת בו טחינה. אבל לענין טומאת אוכלין מלכתחילה מהות הדבר אינה נמדדת לפי שיעור שלם של טחינה, וכדי להיחשב כאוכלין אפשר להסתפק גם בשיעור שאינו שלם.

אבל שאר אוכלין שרי", עכ"ל. ובדבריהם לא מבואר מהו החילוק שבין סילקא ובין שאר האוכלין. וניתן לומר, שכוונתם כשיטת המיוחסים לר"ן הנ"ל, שסילקא מיוחד בכך שאין דרכו להיאכל חי אלא מבושל (וכמבואר (ברכות לח ע"ב) שמברכים עליו בורא פרי האדמה כשמבשלים אותו, ואם אוכלים אותו חי, מברכים עליו שהכל נהיה בדברו). אולם ניתן גם לומר, שכוונתם כשיטת תוס' הרא"ש שכתב: "דוקא בסילקא שייך טחינה, שכן דרכה בכך, אבל בשאר אוכלים שרי", עכ"ל. ומדבריו נראה שמאכל שרגילים לטחון אותו, שייכת בו טחינה, כיון שהמלאכה נעשית כדרכה. אבל אם זהו מאכל שאין דרך לטחון אותו - לא שייך בו טחון, דהוי כמו שינוי⁸, ויתכן שלכך התכוונו התוס'.

ואמנם, בסוגיה (קיד ע"ב) שבה הותרה קניבת ירק ביוהכ"פ מן המנחה ולמעלה, כתבו התוס' (ד"ה אלא), שבקניבת הירק אין איסור דאורייתא, והפסוק שהובא להתיר זאת אינו אלא אסמכתא בעלמא. והוסיפו וז"ל: "ולא דמי להא דאמר בפרק כלל גדול האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, דהתם מיירי כשעושה חתיכות דקות מאד והכא מיירי כשעושה חתיכות גדולות", עכ"ל. ומדבריהם נראה שהבינו שפרימת סילקא שחייב בה משום טוחן שייכת גם בירק. ובמנוחת אהבה (פ"ח הערה 38) הקשה מכך על האפשרות הראשונה הנ"ל, דכיון שירק היינו דבר שנאכל חי, אם כן לא היה אמור להיות שייך בו דין טוחן. ולכן הכריע בדעת התוס' כהאפשרות השניה.

אפשר לבאר את התוס' כשיטת המיוחסים לר"ן

ולכאורה דבריו אינם מובנים, דפשוט במקומות רבים מספור בש"ס שהמושג ירק כולל את כל סוגי הירקות, ואין הכוונה דוקא לחסה ודומיה, שעליה יש לומר שהיא נאכלת רק חי. ומהיכא תיתי לומר זאת. וגם מוכח במקומות רבים, שירק אינו מתייחס דוקא לחי אלא גם למבושל: ויעוין למשל בטבול יום (פ"ג מ"ה): "ירק של חולין שבשלו בשמן של תרומה" וכו'. ובברכות (מד ע"ב) הוצרכו לומר דוקא

8. ויעוין במנו"א (הערה 38), שכתב שסברת התוס' והרא"ש היא שכאשר אין רגילים לחותכו גם בימות החול, מותר לחותכן בשבת "דהוה ליה דרך אכילה לגבייהו כיון שאין דרכן בכך בימות החול". ודבריו תמוהים מאד: אם אין רגילים לחותכם - כיצד אפשר לומר שזו דרך אכילתם? אדרבה, אם אין רגילים לחותכם - אין זו דרכם, ודוקא משום כך יש מקום להתיר, דלא גזרו על השינוי. וגם תמוה לאידך גיסא, אם רגילים לחותכם, מדוע אין זו דרך אכילתם.

ירק חי לאפוקי ירק מבושל, ושמע מינה שסתם ירק יכול להיות מבושל. ובנדריים (נד ע"א): "באומר ירק המתבשל בקדירה על". ובזבחים (עו ע"א): "אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה, שלא יביאו קדשים לבית הפסול". ויעוין שם במנ"א, שהביא בשם המאירי שאמר שקינוב ירק שייך גם בכרבא וקרא שאינם נאכלים כמות שהם חיים. ותימה, דאין זה חידושו של המאירי, דמפורש שם בגמרא שיישמו את הדין של קינוב ירק בירקות הללו, והוזכרו מינים אלו להדיא בגמרא. ואם כן ברור שדין זה עולה על כל סוגי הירקות, ולכן הוצרכו התוס' לומר את החילוק שבין חתיכות דקות לגדולות; דאע"פ שבירקות שדרך לאוכלן חיים, אכן לא היה אמור להיות שייך דין טוחן, אבל סוף סוף ישנם הרבה ירקות שאין דרך לאוכלן חיים, וכמו שמבואר בגמרא שהוזכרו להדיא מינים אחרים. ולגבי מינים אלו קשה טובא, דלכאורה יש לאסור בהם משום טוחן, ולכן תירצו דלא דמי לדין פרימת סילקא, דהתם חותך חתיכות קטנות מאד וכאן חותך חתיכות גדולות.

ג. שיטת תרומת הדשן

ובתרומת הדשן (סי' נו) דן בשאלה לגבי: "מי שאינו יכול ללעוס יפה בשיניו ויש לפניו בשר שאינו רך כגון צלי שהוא קשה ללעוס, שרי ליה לחתוך הבשר בשבת דק דק בסכין ולאוכלו אח"כ או לאו". וענה תרוה"ד: "יראה דשרי כה"ג, ואין לאסור מפני שהוא טוחן, כמו מאן דפריס סילקא וסלית סילתא דפ' כלל גדול (עד ע"ב). וגבי האי דמאן דעביד סילתא, פרש"י דמחתך עצים דקים חייב משום טוחן, די"ל גבי אוכלין לא שייך טחינה, אלא מידי דאורחיה לטחון, כגון טחינת חיטין או שעורין וכה"ג, אבל שאר אוכלין לא". והביא את התוס' (ד"ה האי) שכתבו שדוקא בסילקא שייכת טחינה אבל בשאר אוכלין שרי, והביא את הרא"ש הנ"ל שהקשה על רש"י, דמוכח ממנו שאין טחינה באוכלין, והביא את הרמב"ם שאמר שאין טחינה בפירות. ומאיך גיסא, הביא את דעת הראשונים הסבורים ששייכת טחינה אפילו בפירות. והוכיח כן גם מדברי המרדכי (שבת סי' שסה) שכתב: "דמותר לפרר לחם אחרי שנטחן כבר דלא מצינו טוחן אחר טוחן", עכ"ל. והוכיח מכך תרוה"ד: "משמע אי לאו האי טעמא הוי שייך טחינה בלחם, ואע"ג דאוכל הוא".

ועל כך כתב תרוה"ד וז"ל: "מ"מ נראה ואיכא למימר, דבבשר מבושל או צלי דבנ"ד, כ"ע מודו דשרי. ולא דמי לעצים ופירות ולחם, דאינהו כולי גידולן מן הארץ, ויש במינן טחינה, כגון תבואה וקטנית, דעיקר טחינה שייך בהו, אבל בשר

דאין גידולו מן הארץ י"ל דבאוכל כזה לכ"ע לא שייך בהו טחינה. והכי מצינו לענין מלאכת מעמר, דקאמר אביי בפ' כלל גדול (עג ע"ב): אין מעמר אלא בגידולי קרקע. אע"ג דרבא פליג עליה התם, י"ל דלענין טחינת אוכלין דבלא"ה לא שייך בהו טחינה כולי האי, מודה דיש לחלק משום גדולי קרקע. דכיון דכתבו התוספות בהדיא דבאוכלין לא שייך טחינה, וכן כתב אשירי דהוי תמיה, איך שייך טחינה באוכלין, אין לסתור דבריהם מדברי שאר הגאונים, אא"כ מצינו שנחלקו עליהם בהדיא, אבל כל כמה שנוכל לחלק, לומר דבהך מילתא מודו אלו לאלו אמרינן הכי, עכ"ל.

קשיים רבים בדברי תרומת הדשן

והנה, מדבריו נראה שמסביר גם בדעת רש"י, שלא שייך טוחן אלא בדבר שאינו אוכלין או דבר שדרכו לטחון. וצריך לומר לדבריו, שהטחינה איננה הדרך היחידה לאכול את הדבר, אלא אפשר לאכול את הדבר בין בדרך של טחינה ובין שלא בטחינה; שהרי סילקא שייכת בו גם מציאות של פריסה ולא רק של פרימה. ואף שאין גורסים פריסה, הרי ברור שאפשר לאכול סלק גם בחתיכות גדולות, וכמו שרואים גם בתוס', שזהו הקינוב שנהגו בו בסילקא, שהותר ביוהכ"פ מן המנחה ולמעלה. והדרך האמורה בכך היא לאפוקי מציאות של טחינה בדבר שאין דרך לטוחנו כלל. אלא שלפי זה, לא ברור מדוע דוקא באוכלין יש צורך בכך שתהיה הדרך לטחון; הרי גם בדבר שאינו אוכלין צריך שתהיה דרכו בכך, דאם לא כן זהו שינוי רגיל, שאין בו בדרך כלל איסור דאורייתא. ועוד קשה לפי זה, מה הראיה מכל הראשונים שאמרו ששייך טוחן בפירות או בלחם? הרי בפירות ובלחם יכולה להיות מציאות של טחינה, ואף שאפשר לאוכלם שלא בדרך של טחינה - סוף סוף לפי הנ"ל די בכך שתהיה גם דרך אחרת לאוכלם על ידי טחינה.

וכפי האמור לעיל, אין הכרח לפרש ברש"י שהבין שתמיד יש טחינה בדבר שאינו אוכלין, ושיש הבדל באוכלין בין דבר שדרכו לטחון ודבר שאין דרכו לטחון. וגם אין לומר כך בדעת התוס' והרא"ש. ויתכן שהבינו כמו המיוחסים לר"ן, וכמו שהתבאר לעיל באפשרות הראשונה בדעתם. ולדעה זו אין מקום לחלק בין אוכלין לדברים אחרים ביחס לדברים שאין דרך לטוחנם, וההבדל שיש בין אוכלין לדברים אחרים הוא רק לעניין זה, שבאוכלין אמרינן דאוכלא דאיפרת הוא, וכל שאינו מחוסר הכשר אחר כטחון דמי.

ומה שטען תרוה"ד ששייך טוחן רק בגידולי קרקע, לכאורה נסתר להדיא

מדברי הירושלמי: "ההן דשחק מלח השף פלפלין חייב משום טוחן"⁹. וכן מבואר בביצה (יד ע"א) ובתוספתא שבת (פט"ו ה"י) דבמלח שייך טוחן¹⁰. והרי מלח הוא הדוגמה שנאמרה להדיא בגמרא כדבר שאינו גידולי קרקע; שהרי רבא אמר (עג ע"ב): "האי מאן דכניף מילחא ממלחתא חייב משום מעמר. אביי אמר: אין עימור אלא בגידולי קרקע". ומבואר שהדוגמה לדבר שאינו גידולי קרקע הוא המלח, ועל זה גופא אמר התרוה"ד שלמרות מחלוקתם במעמר כולם יודו בטוחן שלא שייך אלא בגידולי קרקע, וצע"ג.

וכן קשה על כך ממה שכתב הרמב"ם (פ"ז ה"ה): "וכן הלוקח לשון של מתכת, ושף אותו כדי ליקח מעפרו כדרך שעושים צורפי הזהב - הרי זה תולדת טחינה", וכן כתב לקמן (פ"ח הט"ו); והרי ברור שמתכת אינה גידולי קרקע. וכן נראה מהדין של כתישת רגבים, דמבואר (עד ע"ב בדין עושה חבית, וביצה ח' ע"ב "דקא עביד כתישה", ופסחים מז ע"ב "וכתישה ביר"ט מי שרי"), ששייך טוחן ברגבים, וכן מוכח מדין טיט שהתייבש, דמבואר בפוסקים (סי' שכ) שיש בו טוחן¹¹. ועצם העובדה שלא הוזכר דבר כזה בגמרא ובפוסקים, שיש תנאי של גידולי קרקע במלאכת טוחן, היא כשלעצמה מלמדת שאין יסוד כזה.

ומלבד זאת קשה, שבמציאות לא נראה ששייך לומר, שעיקר הטחינה שייכת דוקא בדבר שגידולו מן הקרקע; דטחינת בשר היא מעשים שבכל יום וכן שיוף מתכות, וגם בשחיקת סממנים לא כולם גידולי קרקע. ומהיכא תיתי לזהות את דרך המלאכה עם עניין הגידולי קרקע. וגם במעמר לא אמרו שהיא שייכת דוקא בגידולי קרקע משום שהדרך לעמר היא רק בגידולי קרקע, אלא באמת שייך לאסוף דברים מפוזרים גם בעניינים אחרים, וכדמוכח מעצם המציאות של מיכנף מלח. ועל כרחך דהכי קים להו בגדרי המלאכה שהיא דוקא בגידולי קרקע¹².

9. כך היא הגרסה בכמה ראשונים, וביניהם האור זרוע שם. ויש גורסים: "ההן שחק חשף פלפלין חייב משום טוחן", וחשף היינו חרס. אבל הגרסה היותר ברורה היא הגרסה הנ"ל באור זרוע, ועכ"פ הדין ששייך טוחן במלח ברור מביצה שם ומהתוספתא בשבת שם ופשוט בפוסקים.

10. ובביצה שם מוכח, שטוחן במלח חמור עוד יותר מטוחן תבלין (וברור שאין הוא נגזר אטו תבלין).

11. ומיהו את זאת יש לדחות בדוחק שעפר הרי הוא כגידולי קרקע. אבל זה דחוק מאד, דבכל העניינים לא מחשיבים את העפר לגידולי קרקע, ומי שישכך בעפר ודאי שסככו פסול וכו'.

12. ומסתבר שאם גורסים רבה (כמו שכתבו הרב המגיד והכס"מ שם), היה ברור להם שעד מלאכת דש הרי הוא בגידולי קרקע דוקא, דהמלאכות במהותן הן שורות לקרקע דוקא, כמו שברור שחורש הוא בקרקע דוקא.

וטענת תרוה"ד דלא מפשינן פלוגתא, ושאר הראשונים יודו שבדבר שאין גידולו מן הקרקע לא שייך טוחן, תמוהה מאד. הסברה היסודית שונה לגמרי, וכמו שלא שייך לומר שודאי יודו שאין טחינה בדבר שאינו מקבל טומאה או בדבר שגופו ממון או בדבר שמיטלטל מלא וריקן. ואדרבה, נראה לומר שעיקר הטיעון של המיוחסים לר"ן וסיעתו הוא שטחינה צריכה להיות בדבר שהוא רחוק מתיקון אוכלין, ולכן נראה שדוקא גידולי קרקע קשורים יותר לעניין האוכלין. אבל דבר שאין לו שום קשר לעניין אוכלין, שייכת בו טחינה תמיד.

והיראים לאחר מלאכת סותר (ח"ב שם דף קמא ע"א), כתב וז"ל: "מפרק, פירוש תולדה דטוחן, ורבותינו פירשו תולדה דדש. ולא כיוונו, דתניא בפ' כלל גדול וכו' ורבנן סברי אין דישה אלא בגידולי קרקע, ואינו יכול להעמיד סתם התלמוד כרבי יהודה (ולא כרבנן), ותניא וכו' מה דייש גידולי קרקע וכו' יצא החולב והמגבן וכו', ואע"ג דבמקום אחר מקרו בהמות גידולי קרקע וכו', התם הוא שהבהמה אוכלת עשב השדה", עכ"ל. ומבואר מדברי היראים, שאי אפשר לומר שמפרק כגון חולב הוא דש, כיון שלרבנן דישה אינה אלא בגידולי קרקע, ולא יתכן אפוא שהחולב, שנאמר בו שמתחייבים עליו משום מפרק, יהיה רק אליבא דר' יהודה. ומוכח מכך להדיא שטוחן שייך גם בדבר שאינו גידולי קרקע, ולכן אפשר לומר שחולב הוא טוחן, ולכן הוא שייך גם בדבר שאינו גידולי קרקע. וכן הוכיח בטל אורות (ח"א עמ' קסד ד"ה והיותר).

שיטת החזון איש בדעת תרומת הדשן והקשיים שבה

והחזון איש (סוף סי' נז) עמד על כך שיש טוחן ברגבים וכנ"ל, וכן על הקושי שבצמצום המחלוקת לדברים שהם גידולי קרקע. וטען שכוונת תרומת הדשן היא רק לעניין דברים שהם אוכלין ואינם גידולי קרקע, שבכך יש באמת מקום לצמצם את המחלוקת, ולכן אין קושי מרגבים שאינם אוכלין. וכן כתב המנוחת אהבה (פ"ח הערה 53). אבל זה קשה מאד, שהרי תרומת הדשן הזכיר להדיא בדבריו את דין טחינת עצים. ובזה ברור שאין מדובר באוכלין, ובכל זאת הוא אומר שהעצים והפירות וכו' יש בהם טוחן משום שהם גידולי קרקע. ולשיטת החזון איש אין לכלול את העצים בנידון זה, דשאני עצים שודאי שייך בהם טוחן, כיון שאינם אוכלין¹³.

13. ואין לומר שנקט עצים רק לרווחא דמילתא ולתוספת בעלמא, ובאמת עיקר החילוק בין עצים ובין בשר הוא בכך שעצים אינם אוכלין ואילו בשר הוא אוכל; ראשית, משום שאין משמעות

ועכ"פ עדיין לא מיושב הקושי ממלח, שהוא הרי אוכל¹⁴, וכן קשה על השו"ע ועל כל מי שהביא את תרומת הדשן והביא גם את דין גבינה, דהיא הרי ודאי אוכל, ואעפ"כ נוהג בה דין טוחן¹⁵. ועוד קשה, דעכ"פ הטענה שאין מקום לומר שלא מפשינן פלוגתא ולהגביל רק לדבר שגידולו מן הקרקע, ומשום שאין קשר בין מחלוקתם ובין דין גידולו מן הארץ - ממשיכה להיות נכונה גם אם מעמידים מלכתחילה את ההגבלה של גידולו מן הארץ רק באוכלין; שהרי סוף סוף אין קשר בין דין גידולו מן הארץ ובין מחלוקתם. ועוד קשה, שלא מצינו בהלכות שבת שהגבילו את דין גידולו מן הארץ דוקא לגבי אוכלין, ותמיד דין גידולו מן הארץ הוא כללי, ומהיכא תיתי לקבוע שיטתו גדר כזה במלאכה זו וגם ליצור לו גדר מחודש שלא מצאנוהו עד הנה. ועוד קשה, שעיקר היסוד של תרומת הדשן היה שלא מצינו בדבר שאין גידולו מן הארץ שיש במינו טחינה, ולאפוקי גידולו מן הארץ שמצינו במינו טחינה, דעיקר טחינה היא בחיטים ושעורים¹⁶. ולפי סברה זו, פשיטא שאם אומרים זאת באוכלין - יהיה צורך לומר זאת בדברים שאינם אוכלין שלא מצינו במינו טחינה. ומהיכא תיתי לומר שבדברים שאינם אוכלין תהיה

לכך שעצים הם גידולי קרקע, שהרי כל הרעיון של הסבר זה הוא, שגידולי קרקע היא הגדרה שמעיקרה היא דוקא באוכלין. לכן יש צידוק לכך שיכניסו גדר כזה שלא הוזכר והתפרש להדיא, משום שהוא מאפיין מיוחד לאוכלין, וכל מה שאינו אוכלין - חילוק זה אינו שייך בו מעיקרא. ואם כן, לא שהדבר מיותר אלא שהוא אינו נכון. ושנית, משום שזהו דוחק גדול, שבמקום לציין את עיקר החילוק הוא משמיט אותו ומזכיר סברה אחרת שהיא כשרגא בטיהרא, ועיקר החילוק בין אוכלין ושאין אוכלין נשאר חסר מן הספר (וע"כ היה צריך לעסוק בחילוק זה שבין עצים ובין בשר, כיון שהדוגמה של עצים הוזכרה קודם לכן כדבר ששייכת בו טחינה, והיה צריך להשמיע מדוע דוגמה זו אינה שייכת בבשר. ואין אפשרות לומר שכל הזמן דובר רק על אוכלין, דעובדה היא שהוא הזכיר מלכתחילה את העצים, והוא חוזר ומזכיר את העצים שוב).

14. ומש"כ בשו"ע הרב (סי' שכא ס"ב), שמלח אינו נחשב אוכלין משום שאי אפשר לאוכלו כמות שהוא, הוא תמוה, שהרי גם חיטים ושעורים אינם נאכלים בלי טחינה, ובכל זאת ברור שיש עליהם שם אוכלין. ואדרבה, הסברה שהוזכרה בכמה ראשונים היא הפוכה: ככל שהטחינה נצרכת יותר לאכילה, כך הדבר נחשב יותר אורחה ושייך בה יותר טוחן באוכלין, וכלשון תרוה"ד בעצמו: "גבי אוכלין לא שייך טחינה אלא מידי דאורחיה לטחון, כגון טחינת חיטים או שעורין וכה"ג, אבל שאר אוכלין לא וכו' דוקא בסילקא שייך טחינה אבל בשאר אוכלין שרי".
15. והאיסור הוא משום טוחן דאורייתא, כמבואר להדיא בדברי הריב"ש, שהוא המקור לדין זה, וכדלקמן.
16. אלא שאליבא דאמת, עצם הנחה זו, שרק בדבר שגידולו מן הארץ יש במינו טחינה - היא מוקשית, וכדלעיל. אבל זו כבר קושיה אחרת, וכנ"ל.

טחינה ויש במינן טחינה. ואדרבה, התרחקנו יותר מעיקר הדבר שלגביו מצינו טחינה.

וגם נראה בבירור מההשוואה לעימור שמשוה תרוה"ד, שהנידון אינו רק על אוכלין אלא על כלל המלאכה; שהרי הקביעה שקובעים במעמר שאין מעמר אלא בגידולי קרקע, איננה מתייחסת רק לאוכלין אלא לכל דבר. וברור שגם דברים שאינם אוכלין, אם אינם גידולי קרקע לא שייך בהם מעמר. ואם כן כשאומר תרוה"ד: "והכי מצינו לענין מלאכת מעמר, דקאמר אביי וכו' אין מעמר אלא בגידולי קרקע" - בהכרח הוא מתכוון שגם בטוחן יש הגבלה על כלל המלאכה שהיא רק בגידולי קרקע. ואם נאמר שהוא רק רצה להמחיש שיש הבדל בין גידולי קרקע ובין דבר שאין גידולו מן הקרקע - לא היה צריך להביא ראיות ממלאכת מעמר, דסתם כך ידוע בכל הש"ס שקיים חילוק בין גידולי קרקע ובין דברים שאינם גידולי קרקע. וגם לא היה לו להקשות על עצמו מדעת רבא, שאמר שמעמר הוא אפילו בדבר שאין גידולו מן הקרקע; דהיה לו ליישב לשיטתו בפשיטות, דאיה"נ שגדרי טוחן שונים מהותית ממעמר (אפילו אליבא דאביי), שזה בגידולי קרקע ובאוכלין בלבד, וזה בגידולי קרקע בכל דבר, ורק ניתן עכ"פ ללמוד שישנו הבדל בין גידולי קרקע ובין דברים שאינם גידולי קרקע, דהעיקר שמצינו סברה כזו בדעת אחד האמוראים. ואדרבה, עיקר הקושיה היתה צריכה להיות מאביי ולא מרבא, שבמעמר הוא סובר שבאין גידולו מן הקרקע אין מלאכה, ובטוחן יש מלאכה. ועל זה היה צריך לחלק, ודוקא דבר זה אינו מיושב בדבריו ואפילו אינו מוזכר. וגם לא מובן לפי זה, מדוע היה צריך להיכנס למלאכת מעמר דתליא בפלוגתא; דהיה לו להביא את מלאכת דש, שכבר הוכרע בגמרא אפילו לדעת רבא בדעת חכמים שאין המלאכה אלא בגידולי קרקע, ומכך כבר אפשר ללמוד שיש הבדל בין גידולי קרקע ובין דבר שאין גידולו מן הקרקע אפילו אליבא דרבא.

ומדברי החזון איש מבואר, שהבין שהפטור באוכלין צריך להיות מצד זה שאינם צריכים הדקה, דהם עתידים להיות טחונים כבר בפיו. אבל מלשון הראשונים מבואר להדיא, שהחילוק בין מציאות שבה יש חיוב טוחן ובין מציאות שאין חיוב טוחן הוא בין אורחיה ולא אורחיה, ותרומת הדשן בעצמו מצטט חילוק זה דוקא. ואין שום תלות בין הגדרה זו ובין ההגדרה של צריך הדקה, שהרי סילקא הוא דבר שאורחיה לטוחן, ולכן יש בו חיוב טוחן אפילו לפי התוס', ואעפ"כ הוא אמור לאוכלו ולטוחנו בין שיניו. ואם באמת מקיימים את הגדר של אורחיה ולא אורחיה - אם כן הדרא קושיא לדוכתא: מדוע שדוקא באוכלין לא יהיה חיוב טוחן? ואם אכן אין סיבה שדוקא באוכלין לא יהיה חיוב טוחן - אזי על

כרחנו שהחילוק בין גידולי קרקע ובין אינו גידולי קרקע אמור להיות לאו דוקא באוכלין, ועל כך קשות כל הקושיות הנ"ל.

ויש להדגיש, שעצם העובדה שתרומת הדשן מזכיר בכל דבריו את המושג "אוכלין", אינה מלמדת דבר; שהרי ברור שהדיון הוא על בשר שהוא אוכלין, וברור גם שכל סברות הרא"ש והמיוחסים לר"ן וכו' שייכות דוקא באוכלין, ועל כך אין שום חולק. אבל אם מנסים לקבוע גדר מחודש במלאכת טוחן, שהיא חלה דוקא בגידולי קרקע - הוא חייב להיות גדר כללי, שחוצה את כל המלאכה לשתים: דבר שהוא גידולי קרקע ודבר שאינו גידולי קרקע, דרך דבר כזה מצינו במלאכות, וכן"ל. וממילא ברור, שבסופו של דבר יצא שבנידון שעליו דיברנו כל הזמן שהוא הנידון של אוכלין, יתירו גם האוסרים בדרך כלל באוכלין כשאינו זה גידולי קרקע¹⁷.

ומלבד כל זה קשה, שבדברי האור זרוע שהרחיב מאד בביאור הדברים בהם יש חיוב טוחן, לא נזכר כלל כל העניין של אין טחינה באוכלין, ולא הוזכר כל העניין של יש במינו טחינה וכו'. ואם נכון היה שהגישה הבסיסית של הראשונים דקיימו בשיטתו היא שלא אמורה להיות טחינה באוכלין, והיו מחפשים הסברים לכך שבכל זאת יהיה חיוב טוחן, והוכרחו למצוא סברות של "יש במינו טחינה" ו"אין במינו טחינה" וכו' - היה הדבר צריך להיות מפורש בדבריהם. ולא רק שלא מצינו זכר לכך, אלא אדרבה, האו"ז מעלה אפשרות שלא יחול חיוב טוחן כשהטחינה איננה אורחיה, ודוחה סברה זו. ומבואר מדבריו שהוא חולק על עצם החילוק, ואם כן פשיטא שאי אפשר לומר שהוא הסכים עמו לגמרי, ורק נאלץ למצוא הסברים ונימוקים מדוע לא ליישם את החילוק הזה. וגם תמוה מה דחק את הראשונים לומר שבכל זאת יש חיוב טוחן, אם אכן הם היו סוברים שבאופן בסיסי צריך להיות פטור מוחלט מטוחן, מצד זה שאין טחינה באוכלין.

ועוד קשה, דלכאורה הסברה שיש במינו טחינה אינה שייכת בנידון דידן; שהרי לפי החזון איש, הנידון שעליו מדובר הוא דוקא טחינה כזו שאינה מועילה תועלת של ממש, ובכך לא מצינו בחיטים ושעורים ראייה שחייב משום טוחן גם בכהאי גוונא. וכל מה שמצינו בחיטים ושעורים, הוא רק לעניין ששייכת טחינה בדבר שאינו ראוי לאכילה כמות שהוא, אם מכשירים אותו. ואם כן, עדיין אין

17. ועכ"פ גם אם אמת נכון הדבר שתרומת הדשן התכוון למה שאמר החזון איש בדבריו, יוצא שדבריו מוקשים מאד מכל הקושיות הנ"ל, כך שבסופו של דבר אליבא דאמת קשה מאד לקבל את חידושו.

מקור ואין סמך להחיל חיוב של טוחן בדבר שהוא אוכל רגיל, שלאחר הטחינה יהיה אפשר לאוכלו.

ועוד קשה, דבאמת עיקר טחינה לא נאמרה בחיטים ושעורים אלא בסממנים; שהרי במשכן זרעו וקצרו וכו' בשביל הסממנים ולא בשביל הפת, שהיא היתה בעבודה התמידית אבל לא בהקמת המשכן, וכמבואר להדיא (עד ע"ב) דנקט התנא עבודות סממנים שהיו במשכן, וכמבואר גם ברש"י (על המשנה דף עג ע"א ודף מט ע"ב). והרי הסממנים אינם מיועדים לאכילה כלל. ואם כן, לא שייך לומר שכיון שעיקר הטחינה היא בדבר שאינו אוכלין, לכן נלמד לטחינה שהיא בגידולי קרקע והיא אוכלין. ורק אם לא היינו מחלקים בין אוכלין ודברים שאינם אוכלין - שייך היה לומר שבגידולי קרקע באשר הם יש במינם טחינה ועיקר טחינה נאמרה בהם.

וביותר קשה חוסר העקביות שנוצרת לפי הסבר זה. ממה נפשך: האם בשר חי הוא אוכל או שאינו אוכל? אם הוא אוכל - אזי אין אפשרות להחיל עליו חיוב טוחן, לפי הכלל שבאוכלין שאינם גידולי קרקע אין חיוב טוחן. ואם אין הוא אוכל - אזי מה המקום לכל הדיון בהשוואה לדברי התוס' בסילקא וכו'? הרי שם מדובר באוכל ואילו בשר חי איננו אוכל. ואם בכל זאת מאמצים את הגדרים של ראוי לאכילה כמו שהוא שלם וכו' גם בבשר חי, למרות שאינו אוכל - הרי שקבענו בכך שאין כבר משמעות לשאלה אם הדבר הוא אוכל או שאינו אוכל, כי תמיד בודקים את הדבר רק על פי ההגדרה עצמה של התוס'. והשתא דאתינן להכי, אין מקום לחלק בין גידולי קרקע ודבר שאין גידולו מן הקרקע; שהרי כל חילוק זה שייך רק בדבר שהוא אוכל (לפי החזו"א), וכבר נפל חילוק זה, כנ"ל¹⁸.

ד. המשך שיטת תרומת הדשן

ומיד לאחר דבריו הנ"ל הוסיף תרומת הדשן וז"ל: "אמנם אין נראה להתיר

18. וברור שאין אפשרות לומר שהגדר של התוס' הוא זה שקובע אם הדבר הוא אוכל או לא אוכל, שהרי ברור שסילקא הוא אוכל, ואם כן ברור שהחילוק שמחלקים התוס' אינו בא לקבוע מהו אוכל ומה לא, אלא הוא בא לחלק חילוק פנימי בתוך גורי אוכל, בין דבר ששייכת בו טחינה ובין דבר שלא שייכת בו טחינה. ועכ"פ גם אם נאמר כן, יצא שאין שום חילוק בין גידולי קרקע ובין דברים שאינם גידולי קרקע, שהרי בדיוק אותו חילוק שעושים בסילקא ובשאר ירקות עושים גם בבשר.

מהאי טעמא לחתוך בשר חי דק דק לצורך עופות להאכילן, דהואיל ואין הבשר כך ראוי לאכילה אלא לכוס אותו דלאו כאורחיה - איכא למימר דהא דהתירו התוס' לטוחן אוכלין, היינו משום דא"צ טחינה, דאי בעי אכול ליה כמו שהוא שלם והיה לועסו בין שיניו, אבל אי לא האי טעמא לא. וא"ת א"כ מי שאינו יכול ללעוס אפי' בבשר מבושל או צלי יהא אסור, הא ליתא, דאזלינן בתר רובא דעלמא דחזי להו ללעוס, לכך לא שייכי בהו טחינה, אפי' למי שאינו יכול ללעוס. אבל בשר חי דלא חזי לשום אדם, ואע"ג דחזי לכלבים ולשאר חיות, לאו להכי קיימי רק לעופות משום חשיבותו, ולכך אין להתיר. ותו דיש לנו ליגע ביה משום איסור שווייה אוכל לבהמה, ומשום מטרע באוכלין לבהמה כהיא דפ' מי שהחשיך וצ"ע, עכ"ל.

קשיים רבים בדבריו

ולכאורה נראה, שדבריו הללו סותרים להדיא את מה שכתב קודם לכן; דלפי הדברים הללו יוצאת הגדרה שונה לגמרי ממה שכתב קודם. לפי הגדרה זו, אין הדבר תלוי כלל בעניין גידולו מן הקרקע, אלא בשאלה אם הדבר ראוי לאכילה כפי שהוא אם לאו. וכל עוד רובא דאינשי יכולים לאכול את הדבר בלי לטוחנו, אין בכך איסור טוחן. ולפי מהלך דברי תרוה"ד, מבואר שרוצה להתיר את חיתוך הבשר המבושל אליבא דכל הראשונים. וגם זה תמוה מאד, שהרי ברור שלחם ופירות יכולים להיאכל גם בלי טחינה, ובכל זאת סיעת הראשונים שמחמירה סבורה שיש בהם איסור טוחן. וגם תמוה מאד שתולה את הדבר בדעת התוס', דלפי זה יוצא שמציאות הסילקא היא שאי אפשר לאוכלו מבלי לטוחנו, ורק משום כך יש בו חיוב טוחן; והרי התוס' אומרים בעצמם להדיא ששייך קינוב בסילקא, וכגון שיאכלו בחתיכות גדולות. וגם תמוה מאד שמקשר בין מציאות שאי אפשר בלי לטוחנו (כפי שמבין את ההיתר של התוס' בשאר אוכלין מלבד סילקא), ובין מציאות שאי אפשר לאוכלו כפי שהוא חי (שזו המציאות של בשר חי שרוצה לחותכו לעופות). במקרה הראשון, דין הוא שיהיה בכך חיוב טוחן, כיון שהטחינה היא משמעותית, שהרי בלעדיה אי אפשר לאכול. אבל במקרה השני, אם הוא היה מבושל - איה"נ שלא היה צריך את הטחינה, ובכך סברה היא שהטחינה עצמה לא תיחשב מלאכה.

והמהדיר שם רצה ליישב, שאם אין ראוי לאכילה אלא על ידי טחינה - יש טוחן אפילו כשאינן זה גידולי קרקע, ואם ראוי לאכילה אף בלי טחינה - יש טוחן רק בגידולי קרקע, ובכך מתקיימות שתי ההגדרות שאמר תרוה"ד בכפיפה אחת.

אבל מבואר להדיא בתרוה"ד לא כך. ראשית, בביאור התוס' הוא כותב: "דהא דהתירו התוס' לטחון אוכלין, היינו משום דאין צריך טחינה" וכו'. ומבואר, שאם ראוי לאכילה אף בלי טחינה - אין טחון כלל ואפילו בגידולי קרקע, וזה היפך דבריו. שנית, תרוה"ד מנמק את האיסור בחיתוך בשר דק דק לעופות, על פי דברי התוס' בעניין טחון בשאר אוכלין. ולפי הדברים הללו לא קרב זה אל זה, דבחיתוך בשר שאינו גידולי קרקע, צריך לאסור בלי קשר לחילוק התוס'. שלישית, מה שכתב שבגידולי הארץ יש במינו טחינה, ומשא"כ בבשר שאין גידולו מן הארץ, ואין במינו טחינה, ולכן לא שייכת בו טחינה - לפי זה איננו יכול להתיישב; שהרי לפי הגדרה זו גם בדבר שאין גידולו מן הארץ יש במינו טחינה, וכגון שאי אפשר לאוכלו בלי טחינה. ומיניה וביה מוכח גם שישנה מציאות כזו שיש טחינה בדבר שאין גידולו מן הארץ. וגם הסברה בהגדרה זו תמוהה מאד, דמהיכא תיתי להחמיר יותר בדבר שגידולו מן הארץ, אם בין כך שייכת טחינה גם בדבר שאין גידולו מן הארץ? ומלבד זאת לא מובן אפוא מה חילוקם של התוס' בין סילקא ובין שאר האוכלין; שהרי לפי זה בדבר שגידולו מן הקרקע יש לאסור בכל מקרה, בין אם הוא ראוי לאכילה בלי טחינה ובין אם אינו ראוי לאכילה בלי טחינה, וצ"ע. ועכ"פ כל עיקר הסברו גם אינו מיישב את שאר הקושיות שהוקשו לעיל, וצ"ע.

ועוד קשה על עיקר דברי תרומת הדשן, שלא מובן מדוע בטחינת בשר לא אמרינן שיש במינו טחינה, בכגון שצריך לחתוך דק דק את הבשר החי לעופות; שהרי אליבא דאמת מחייבים בכך, לפי תרומת הדשן, ואם כן היה צריך לחייב גם במקרה שבו אפשר לאכול את הבשר בלי טחינה. ומאי שנא בשר חי לעופות מחיטים ושעורים, וכשם שחיטים ושעורים גורמים לכך שעל כל "משפחתם" (גידולי הקרקע) חל חיוב טחון, כך היה צריך להיות שהבשר החי יגרום לכך שעל כל "משפחתו" (בשר שאינו גידולי קרקע) יחול חיוב טחון.

תירוץ הנשמת אדם לחלק מהקושיות הנ"ל

והנשמת אדם (הל' שבת כלל יז סק"ב) כתב, שכאשר הוא טחון את הדבר עד שנעשה כמו קמח ממש, הרי הוא עושה את המלאכה בצורתה המקורית, ובזה אין הבדל בין גידולי קרקע ובין אינו גידולי קרקע, ותמיד חייב. במציאות שבה הוא חותך לחתיכות דקות "שאינו טחון ממש כדרך הטחינה להדק אותו עד אשר דק כקמח", בכך מתחייבים רק כאשר הוא אורחיה ממש. לכן "מה שאינו ראוי לאכול

כך בלא חתוך דק דק, א"כ היינו טחינה דידהו, ואורחיהו בהכי והוי מלאכה דאורייתא", וגם בכך אין הבדל בין גידולי קרקע ובין אינו גידולי קרקע. ולכן בבשר חי שאין העופות יכולים לאוכלו אלא אם כן חותכו דק דק, חייב. אבל אם הדרך היא לאכול את הדבר בלי טחינה דק דק - בכך נחלקו הראשונים, ולדעת התוס' אין בכך חיוב טוחן ואפילו בירקות. ועל כך טוען תרוה"ד, ששאר הראשונים יודו לתוס' שאין חיוב טוחן בדבר שאין גידולו מן הקרקע. והוסיף הנשמ"א: "אבל מעולם לא עלתה על דעת התה"ד דבהמה לא נקרא גידולי קרקע, ולא דיבר מזה כלום, שא"צ לזה, דאין נפקא מינה אם הוא גידולי קרקע או לא, שהרי אפילו ירקות דבודאי גידולי קרקע, ואפילו הכי למקצת פוסקים ל"ש בהו טחינה. אלא כ' די"ל כיון דאינו גידולי קרקע ממש עכ"פ קיל". ובכך יישב את הקושיות משך לשון של מתכת וגרירת גבינה, ששם זו טחינה כקמח, ולכן היא שייכת בכל דבר. ובכך גם יישב שאף שבשר נחשב גידולי קרקע, מ"מ אינו "גידולי קרקע ממש". ורק לעניין חיתוך דק דק, שאין זה טוחן ממש, הוא נחשב כאינו גידולי קרקע, כיון שאין דרך לטחון בשר.

קשיים בתירוצו

ואולם נראה שקשה מאד לומר את דבריו בדעת תרוה"ד, וגם קשה לומר כדבריו מצד עצמם. ישנם כמה קשיים לומר כדבריו בדעת תרומת הדשן: ראשית, אין הוא נכנס כלל לחילוק זה, ולא אמר שטחינה באמת שייכת בדבר שאין גידולו מן הקרקע, והותרה רק כשעושה חתיכות דקות. לשונו היא: "לא שייך בהו טחינה", ומזה נראה שסובר שלא שייכת בכך טחינה כלל. שנית, לא היה לו לומר על דבר שאין גידולו מן הקרקע שאין במינו טחינה, שהרי יש במינו טחינה, בכל הטחינות שהן כקמח. שלישית, לא היה מקום לבסס את הקביעה, שבדברים שהם גידולי קרקע יש במינם טחינה שכן טחינה קיימת בחיטים ושעורים; דלפי זה, טחינת חיטים ושעורים, שהיא טחינה של קמח - שייכת בכל הדברים, בין גידולי קרקע ובין דברים שאינם גידולי קרקע. והיה צריך לומר ששייכת במינם טחינה, שכן נוהגים לחתוך אותם לחתיכות דקות בעניינים אחרים. אלא שאליבא דאמת הדבר גם אינו נכון, דמבחינת סוג החיתוך אין שום הבדל בין חיתוך הסילקא ובין חיתוך חיטים. ואדרבה, יתכן שדוקא סילקא יותר שייך לחיתוך דק דק מאשר חיטים, והחיטים והשעורים אינן מהוות בניין אב של טחינה, שאפשר לומר בגללן שהטחינה לחתיכות דקות תהיה שייכת דוקא בדבר שגידולו מן הקרקע. רביעית, הלשון: "דאינהו כולי גידולן מן הארץ וכו', אבל בשר דאין גידולו מן הארץ" וכו',

לא מאפשרת להבינה שהוא בעצם נחשב כגידולו מן הארץ, ורק הוא קצת יותר מרוחק מירקות, שהן נחשבות יותר כגידולן מן הארץ. וכיצד שייך לומר ש"מעולם לא עלתה על דעת התה"ד דבהמה לא נקרא גידולי קרקע, ולא דיבר מזה כלום". חמישית, לא מובן כיצד הוא אומר שאין נפקא מינה אם הדבר הוא מגידולי קרקע או לא, היות שלמקצת פוסקים לא שייכת טחינה אפילו בירקות; הרי יש לכך נפקא מינה גדולה, כיון שאנחנו באים להתיר דוקא לפי הפוסקים האחרים שסוברים ששייכת טחינה בירקות. אנחנו מעוניינים לומר שגם הם יודו שבדבר שאין גידולו מן הקרקע לא שייכת טחינה, ולכן עקרוני מאד לקבוע שזהו דבר שאין גידולו מן הקרקע. שישית, ההשוואה שעושה התרוה"ד למעמר - שלמרות שממעמר היינו צריכים ללמוד שלרבה יש חיוב גם בדבר שאין גידולו מן הקרקע, הוא יודה בטוחן - כל זה אין לו מקום לשיטת הנשמ"א. וזאת כיון שבמעמר הנידון הוא דוקא על עיקר צורת המלאכה, וכמו שהסביר שם, ואילו כאן אננו רוצים לומר שההבדל בין גידולי קרקע ובין אינו גידולי קרקע הוא רק בדבר שאינו שייך לעיקר צורת המלאכה. והנשמ"א עמד על כך ותירץ: "ומה שכתב והכי מצינו לענין עימור, דאין עימור אלא בגידולי קרקע - כוונתו, כיון דמצינו דמה שאינו גידולי קרקע קיל מגידולי קרקע, אע"ג דבדבר שהמלאכה נעשית כדרכו אין חילוק בין גידולי קרקע או לא - מ"מ בדבר שאינו מלאכה כדרכו בודאי עכ"פ קיל יותר וכיון שמצינו דאפילו בירקות י"א דל"ש בו טחינה, כ"ש בשר דאינו באמת גידולי קרקע ממש", עכ"ל. אבל כל זה חסר מאד מן הספר. שביעית, עצם ההשוואה בין טוחן בשר למעמר מלח, מלמדת שהוא רואה את הבשר כדבר שבהגדרתו אינו נחשב כדבר שגידולו מן הארץ; דאם לא כן היה לו ליישב בפשיטות שמלח אין גידולו מן הארץ "ממש", ולכן דינו שונה לגמרי מדבר שגידולו מן הארץ, ואילו בשר אינו "ממש" אין גידולו מן הארץ. שמינית, לא מובן כלל מהי ההשוואה בין חיתוך הבשר החי לעופות, ששם אינו ראוי לאכילה מצד שאינו מבושל, ובין חיתוך ירקות שהתוס' אוסרים כשאינו יכול לאכול בלי טחינה דוקא.

וגם לגופם של דברים קשה מאד לומר כדבריו. ראשית, קשה ממה נפשך: אם הפוסקים שלא חילקו בין סוגי הטחינה ואסרו תמיד, סבורים שבדבר שאין דרך לטוחנו, בכל זאת שייכת מלאכת טוחן - אם כן אין סיבה שיודו בדבר שאין גידולו מן הקרקע; דלכאורה המציאות של טחינה או חיתוך דק דק בדבר שאין גידולו מן הקרקע, איננה שכיחה פחות ממציאיות זו בדבר שגידולו מן הקרקע. ובדברים שאינם גידולי קרקע יכולות להיות טחינות שכיחות הרבה יותר מאוכלין דעלמא שהם גידולי קרקע אבל לא שייכת בהם טחינה כלל. וסתם כך להקל יותר בדבר

שאינן גידולו מן הקרקע, אין בכך שום טעם, כל עוד לא ידוע על גדר מיוחד שקיבלוהו חכמים במלאכה. ואם הפוסקים הללו סבורים שבאמת יש להתיר בדברים שאין דרך לטוחנם - אם כן אין צורך להגיע להתיר של אין גידולו מן הקרקע, אלא יש להתיר בכל מקרה שאין דרכו בכך. שנית, נניח שהיתה הגדרה מיוחדת שלפיה יש להתיר בדבר שאין גידולו מן הקרקע; כיצד אפשר לומר שבשר אינו "ממש" גידולו מן הקרקע, ולהחיל עליו גדר אינו גידולי קרקע? ממה נפשך: או שהוא נחשב גידולי קרקע, ואז אין גדר זה שייך אליו, או שאיננו נחשב גידולי קרקע, ואז קשות כל הקושיות שהקשה. ולא לחינם הוזקק לומר הנשמ"א ש"מעולם לא עלתה על דעת התה"ד דבהמה לא נקרא גידולי קרקע, ולא דיבר מזה כלום". כי באמת קשות הקושיות הללו. אבל מאידך, לא לחינם תה"ד כן אמר זאת, אליבא דאמת, כי אחרת באמת אי אפשר להחיל את גדר הפטור המיוחד הזה, רק על בסיס שהוא לא "ממש" גידולי קרקע. שלישית, עיקר הטענה שבדבר שאינו עיקר המלאכה, כמו טחינת דבר ועשייתו לקמח, בכך יש הבדל בין גידולי קרקע ובין מה שאינו גידולי קרקע, היא קשה; שהרי מצינו ששיוף לשון של מתכת היא תולדה ואיננה אב, ובכל זאת היא שייכת במתכת. וגם כאן אין זו צורה של טחינה רגילה במובנה המקורי, ובכל זאת רואים שהיא שייכת גם בדברים שאינם גידולי קרקע¹⁹. ולבסוף יש להעיר שמה שכתב: "דדוקא מה שראוי לאכול אף בלא חיתוך, בזה ס"ל לתוס' דלא נקרא טחינה", זה אינו; שהרי סילקא הינו דבר שראוי לאוכלו גם בחתיכות גדולות, וכמבואר להדיא בדבריהם בדף ק"ד, ובכל זאת כאשר הוא חותך בחתיכות קטנות הוא עובר על טוחן. ועל כרחך היתר התוס' הוא דוקא בדבר שאין דרך לחותכו, ולא שניתן להשתמש בו בלי חיתוך.

ה. קשיים בשולחן ערוך

והשולחן ערוך (סי' שכא ס"ט) כתב: "מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק בסכין". ומקורו בתרומת הדשן הנ"ל, ומוכח דסבירא ליה שחיוב טוחן לא שייך

19. ויתרה מזו נראה, שהאמת היא בדיוק להיפך. כל אימת שכתובים דברים כמו "אין דישה אלא בגידולי קרקע", נראה שהם מתייחסים דוקא לאב ולא לתולדה. ולכן חולב יכול להיות תולדה של דש, אע"פ שהבהמה איננה גידולי קרקע; דרק דישה שהיא האב היא בגידולי קרקע דוקא, אבל התולדה יכולה להיות בדבר שאין גידולו מן הקרקע. ולכן אף שאין בניין בכלים, יכול להיות שתהיינה תולדות בכלים, וכן על זה הדרך במלאכות שונות, והתבאר דבר זה באורך בח"ב (עמ' שכ), ואכמ"ל.

בבשר. וכפי שהוסבר בתרומת הדשן ובאחרונים שביארו את דבריו, הטעם הוא משום שלא שייך טוחן בדבר שאין גידולו מן הארץ. ולאידך, בסעיף ח' הקודם הוא מביא את האיסור לטחון מלח (ומקורו בתוספתא הנ"ל), ובסעיף י' שבא לאחר מכן הוא מביא את האיסור לגרר גבינה, ומקורו בשו"ת הריב"ש (סי' קפד). ובשני המקרים הללו מדובר על דבר שאין גידולו מן הארץ, ואם כן לכאורה יש כאן סתירה פשוטה וגלויה בין הסעיפים, וצ"ע. ומלבד זאת קשות עליו כמובן כל הקושיות האחרות שהובאו לעיל על שיטת תרומת הדשן עצמה. ומעצם העובדה שהוא פוסק להלכה את החילוק שבין גידולו מן הקרקע ובין אין גידולו מן הקרקע, מוכרחים לומר כדעת המהדיר הנ"ל, וקשות עליו כל אותן קושיות.

והיה מקום לומר, שהשולחן ערוך מחלק בין דבר שאי אפשר לאוכלו אלא על ידי טחינה, דבר שאפשר לאוכלו גם בלי טחינה אבל הדרך לטוחנו, ודבר שגם אין דרך לטוחנו - כאשר הסוג הראשון אסור גם בדבר שאין גידולו מן הקרקע, הסוג השני אסור רק בדבר שגידולו מן הקרקע, והסוג השלישי מותר. אולם אי אפשר לומר כך, כיון שלפי זה היה לו להביא את החילוקים הללו בדבריו, ולא לסותמם. והיה לו להגביל גם את סעיף י"ב ולהעמידו דוקא בדבר שהדרך לטוחנו, ואת סעיף ט' דוקא בדבר שאפשר לאוכלו גם בלי טחינה אבל הדרך לטוחנו.

ועוד היה מקום לומר, שהשו"ע באמת אינו מקבל את חידוש דינו של תרומת הדשן, והסיבה שהוא מתיר לחתוך בשר מבושל דק דק היא משום שהבשר כבר עומד לאכילה, ודעתו היא כדעת המיוחסים לר"ן וסיעתו, שמתירים בכה"ג. אבל דבר זה נסתר מסתימת דבריו בעניין חיתוך ירקות דק דק שהוא אוסר; דלפי זה היה צריך לסייג את דבריו ולאסור רק במקרה שהירק עדיין צריך בישול אחר כך. אבל אם אפשר לאוכלו כפי שהוא, אין בו איסור, כמו במקרה של בשר. ומזה מוכח שדעתו לאסור בכל מקרה, וההיתר הוא דוקא משום שהבשר אין גידולו מן הקרקע.

אפשרות ליישוב השו"ע שלא על פי תרומת הדשן

אמנם יתכן שאפשר ליישב את השולחן ערוך, אם אכן ננקוט שהוא אינו מקבל את חידוש דינו של תרומת הדשן, ולשיטתו באמת אין הבדל בין דבר שגידולו מן הקרקע ובין דבר שאין גידולו מן הקרקע. וההיתר בחיתוך בשר מבושל, הוא משום שאין דרך לטחון את הבשר המבושל לחתיכות (וכמו שטען התרוה"ד את טענתו המציאותית, שהיא ודאי נכונה מצד עצמה). ובזה סבירא ליה

שיודו כל הראשונים, שאם אין דרך לטחון את הדבר ואין דרך לחותכו, והוא בכל זאת חותכו - הרי זה כמו שינוי, שאין בו איסור דאורייתא. ויש להתיר בכך מצד ספק ספיקא: ספק אולי הלכה כמיוחסים לר"ן וסיעתו, שאם יכול לאוכלו כפי שהוא, ואין צריך הכשר אחריו - אין בו טוחן. ואת"ל שהלכה כשאר הראשונים שסוברים שיש בכך טוחן - אולי גם הם מודים שכאשר אין דרך לעשות כן, לא גזרו בכך רבנן (ואף אם גזרו בכך רבנן, סוף סוף יש לנו ספיקא דרבנן, ויש ללכת לקולא ולהתיר).

ומיהו נראה אליבא דאמת, שהפוסקים שהחמירו כהיראים וסיעתו מחמירים גם בכהאי גוונא; שהרי רוב בני אדם אינם מפוררים את הלחם, ואין הבדל מהותי בין פירור הלחם ובין חיתוך הבשר. ואם לגבי כך הם סבורים שיש חיוב טוחן, ופוטרים רק מהסיבה שאין טוחן אחר טוחן - אין סיבה להניח שבדברים אחרים שבהם אין דרך לעשות כן, לא יחול חיוב טוחן. ועל כרחנו אין המדובר בנידון חיתוך הבשר על שינוי מוחלט שאין דרך בני האדם לעשותו כלל, אלא רק על טחינה שרובא דאינשי אינם עושים אותה, אבל מיעוט ידוע נוהג לעשותה, דומיא דחיתוך הלחם.

קושי ברמ"א

והרמ"א כתב שם (סעיף ט'): "אבל אסור לחתוך דק דק בשר חי לפני העופות, דהואיל ואינן יכולין לאכלו בלא חתוך קמשוי ליה אוכל", עכ"ל. ומבואר שנקט רק את הטעם שהוסיף תרומת הדשן בסוף דבריו, אבל אינו נוקט את הטעם העיקרי, שכאשר אין דרך לאוכלו בלי טחינה, חל חיוב טוחן גם בדבר שאין גידולו מן הקרקע. וביחס לטעם של שווי אוכלא, כתבו האחרונים שיש להתירו (הר"ד במשנ"ב סקל"ד) ולכן הקילו בכך למעשה. וזו תימה גדולה, שהרי טעם זה הוא שולי ביחס לטעם העיקרי, ומהטעם העיקרי הזה היה צריך לאסור.

והמשנ"ב (סקל"ג) ביאר את דברי הרמ"א, וז"ל: "דהואיל ואינן יכולין לאוכלו בלא חתוך קמשוי ליה אוכל. ר"ל, דאיכא למימר דטעם הפוסקים דס"ל דאין טחינה באוכלין, היינו משום דאין צריך טחינה דאי בעי אכיל ליה כמות שהוא שלם, משא"כ בזה דאין יכולין לאוכלו כלל בלי חיתוך - החיתוך משוי ליה אוכל ושייך בו טחינה", עכ"ל. ומבואר, שמפרש את טעמו של הרמ"א באמת לא מצד עניין שווי אוכלא לבהמה, כטעמו השני של תרומת הדשן, אלא מצד הטעם העיקרי הנ"ל. ותימה, דעיקר סברת תרומת הדשן הראשונה אינה קשורה כלל

לשאלה אם הוא משוי ליה אוכל. ואדרבה, ככל שהדבר נהיה יותר אוכל, זו סברה להיתר דוקא. ובסילקא שצריך בישול לאחר מכן (על המציאות ודאי אין מחלוקת, וכדמוכח מברכות שם), שהטחינה אינה מהפכת את הדבר מדבר שאינו ראוי לאכילה לדבר הראוי לאכילה - אמרו הגמ' והתוס' שהוא מתחייב, ודוקא בירק שמכשירו לאכילה על ידי הטחינה בלבד, יש יותר צד להתיר. וברור שאם יהיה צורך לבשל את הבשר לאחר מכן, הדבר יהיה חמור יותר. ועיקר טענת תרומת הדשן היא, שהטחינה היא משמעותית יותר, כי אי אפשר בלעדיה, כיון שאין דרך לאכול או להשתמש בלי טחינה. ופשוט וברור שהרמ"א מצטט את הטעם השני, שזו ממש לשון תרוה"ד, וזה מתאים לעיקר הסברה של שווי אוכלא הקיים בהאכלת בהמה, ולכן ציין לעיין בסי' שכ"ד.

קשיים במשנה ברורה

ויש לתמוה עוד על המשנ"ב. הוא כתב (סוף סקמ"ה) וז"ל: "המפרר חתיכת עץ שנרקב ועושה ממנו פולווער, וכן המפרר צרור עפר - חייב משום טוחן. וכן הנוסר עצים ליהנות בנסורת שלהם, או השף לשון של מתכת - חייב משישוף בכל שהוא", עכ"ל. ומקורם של הדינים האחרונים הוא מהרמב"ם, וכפי שצוטט לעיל בשמו, אלא שהדינים הללו סותרים בעליל את דברי תרומת הדשן. ובשלמא בדעת השו"ע היה מקום לומר, שהעובדה שהשמיט אותם היא משום שהוא פוסק כתרומת הדשן, והדברים עומדים בסתירה, ולכן הוא דחה אותם מההלכה. אבל המשנ"ב שלא מעיר דבר על ההיתר של סעיף ט', ולהיפך, הוא מחזק דבריו (ע"ש סקל"א) - לא מובן כיצד הוא מזכה שטרא לבי תרי, ופוסק גם את דיני הרמב"ם שעומדים בסתירה גמורה להלכה זו, וצ"ע.

ועוד יש להקשות על המשנ"ב. בנידון של איסור גרירת גבינה (ס"י) הוא כתב (סקל"ו) וז"ל: "דכיון שהכלי מיוחד לכך הרי זה דרך חול ודמי לשחיקת תבלין במכתשת, והוא הדין בכלי אחר המיוחד לכך, ואם כן אפילו לאכול מיד אסור. אבל מותר לחתכו בסכין דק דק, וכמו לעיל בס"ט לענין בשר דגם זה אינו גידולי קרקע", עכ"ל. ומבואר מדבריו שהבין שהאיסור בגרירת גבינה הוא משום עובדין דחול, ובכך הוא מיישב בעקיפין את הסתירה בין דין איסור גירור גבינה ובין היתר דין חיתוך בשר; דבגבינה באמת אין איסור מצד טוחן, כמו שאין איסור כזה בחיתוך בשר, והבעיה שעליה מדובר היא בעיית עובדין דחול, כיון שהוא עושה את הדברים בכלי המיוחד לחול.

אולם נראה שקשה מאד לומר כדבריו. מקורו של הדין הוא בתשובת הריב"ש הנ"ל (סי' קפד), ושם מבואר להדיא בדברי הריב"ש, שהאיסור הוא מצד חיוב טוחן דאורייתא. וז"ל שם: "אמנם דעתי נוטה לאסור, דהוה ליה כההיא דרב פפא, דהאי מאן דפרים סלקא חייב משום טוחן. ואף אם נאמר דהיינו לצורך מחר או לבו ביום, אבל לאלתר שרי כדעת הרשב"א ז"ל, ונאמר שהתיר אפילו בכלי לאלתר - היינו בכלי כגון סכין שאינו מיוחד לטחינה. אבל המורג חרוץ שמיוחד לטחינה זו, הרי היא כנפה וכברה לבורר, ומכתשת לשחיקת תבלין", עכ"ל. ומבואר שהדין בכלי המיוחד של מורג חרוץ איננו מצד עובדין דחול, אלא מצד שלדעת הרשב"א אפשר להתיר בטוחן כמו בבורר, אם הוא טוחן לאלתר. ועל כך אומר הריב"ש, שגם אם באים לדמות את הדבר לבורר ולהתיר לאלתר - יש צורך שלא יהיה בכלי המיוחד לו. וכיון שמורג חרוץ הוא הכלי המיוחד לטחינה, לכן אין לטחון אפילו לאלתר, דהוי כמו נפה וכברה, שאף אם יברור לאלתר יהיה חייב.

ובאמת המג"א (סק"ב) כתב דברים דומים בשינוי קצת: "דכיון שהכלי מיוחד לכך, הוי כשחיקת תבלין במכתשת דאסור (ריב"ש). ואם כן אפילו לאכול מיד אסור", עכ"ל. ובדבריו לא הוזכר עניין דרך חול שהוזכר במשנ"ב, ואפשר לבאר כמו שהתבאר בפשטות בדברי הריב"ש. ואולי בדוחק אפשר לבאר גם את דברי המשנ"ב כמו המג"א, והזכיר דרך חול רק כדי לומר שזהו הכלי המיוחד לכך.

ו. הכרעה להלכה

ולהלכה נראה, שצריך להקפיד שלא לטחון אפילו דברים שאינם גידולי קרקע, בין אם עושה זאת בדרך של טחינה רגילה ובין בדרך של חיתוך דק דק. וגם אם אין הדרך לאכול את הדבר על ידי טחינה בדוקא, והוא ראוי לאכילה בלי טחינה - יש להיזהר מלטחון, דכאמור לעיל נראה ששיטת היראים וסיעתו מחמירה אף בכהאי גוונא, ויש בדבר ספיקא דאורייתא. וכן כתב בספר שונה הלכות (סי' שכא סכ"ד), שמרן החזו"א זצ"ל מצדד דאין להקל בטחינה שלא בגידולי קרקע אלא כשדעתו לאכול לאלתר²⁰. ונראה שחשש למעשה בגלל הטענות הנ"ל.

20. בשונה הלכות לאחר הבאת דברי החזו"א, מצוין בסוגרים מקורו באו"ח סי' נז. אולם בדברי החזו"א שם לא נאמר כן; ויתכן מאד שהגר"ח קנייבסקי שליט"א שמע כן להדיא מפי דודו זצ"ל.